

УДК 377(09)

ІДЕЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА У ПРАКТИЦІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Демчак Маріанна Михайлівна
М.Мукачево

Актуальність розглядуваної у статті проблеми обумовлена потребою у обґрунтуванні змісту інтегративної (на основі інтегративних зв'язків між предметами психолого-педагогічного та філологічного циклів) програми формування полікультурної складової професійної підготовки вчителя початкових класів. У статті розглядається можливість використання ідей полікультурності педагогів доби Просвітництва у практиці полікультурного виховання вчителів початкових класів. Перспективи подальших досліджень пов'язані із аналізом ідей полікультурності у спадщині педагогів Доби Нового часу.

Ключові слова: ідеї полікультурності, педагоги доби Просвітництва, підготовка вчителя початкових класів.

Оскільки сьогодні проблема формування полікультурного світогляду є вимогою часу, новим викликом суспільству, то звернення до витоків полікультурних ідей, які представлено у світовій педагогічній спадщині є достойною відповіддю на пошуки шляхів виходу із сучасної кризи "полікультурності".

Як стверджує Н.А.Сторчак, "сучасне українське суспільство є полікультурним, оскільки воно об'єднує людей різних національностей з усіма формами взаємодії та взаємовпливів. Саме національна, мовна, конфесійна і політична багатоманітність українського суспільства обумовлює його багатокультурність" [11].

Сьогодні як ніколи раніше суспільство розуміє, наскільки важливо зберегти культуру та самобутність етнічних груп, які проживають на території нашої держави. З огляду на це для педагогіки актуальним є вивчення, узагальнення та систематизація усього педагогічного досвіду, пов'язаного з цією проблематикою. Формування полікультурного світогляду є надзвичайно важливим і вартим досконалого вивчення, тому доцільно буде звернутися до витоків сучасної вітчизняної педагогічної думки і проаналізувати творчість видатних педагогів доби Просвітництва Я.А.Коменського та Й.Г.Песталоцці.

Творчість Я.А.Коменського, Й.Г.Песталоцці, незважаючи на численні наукові напрацювання, з кожним роком привертає усе більшу увагу світової наукової і педагогічної громадськості як у нашій країні, так і за рубежом. Розроблені ними концепції не тільки збагатили педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями, внесли вклад як у теорію, так і в практику навчання і виховання, але і стали значним, революційним етапом у розвитку вітчизняної педагогічної думки.

Надзвичайно цікавою в контексті нашого дослідження виявилась праця О.М.Будньої "Ідеї полікультурної освіти в класичній зарубіжній педагогіці" [2]. Розкриваючи питання виявлення потенціалу полікультурної освіти в педагогічній спадщині класиків зарубіжної і вітчизняної педагогіки, вона зазначає, що полікультурне суспільство потребує полікультурної освіти, яке повинно вирішувати завдання як окремої нації так і людства цілому".

Не менш важливим для нас стало дослідження І.Улюкаєвої [9]. Вивчаючи проблему полікультурного виховання у спадщині Я.А.Коменського, дослідниця відмічає, що ним вперше була запропонована і обґрунтована ідея підготовки молоді до життя в умовах багатокультурного середовища. Вона впливала з потреб розвитку тогочасного капіталістичного виробництва і зміцнення буржуазних відносин, що склалися в період переходу від феодалізму до капіталізму. У педагогічній системі великого чеського мислителя універсальна загальнолюдська освіта означала передачу накопичених цивілізацією знань, культурних цінностей і життєвого досвіду новим, підрастаючим поколінням. Така освіта розглядалася ним як важливий фактор прогресу суспільства, розвитку гуманних відносин у ньому на фундаменті християнської релігії.

Аналіз спадщини Й.Песталоцці [9] дозволив виявити джерела в його педагогічній теорії, що представляють, на наш погляд, зна-

чимість для теоретико-методологічного обґрунтування полікультурної освіти: соціокультурне середовище; народна культура; зміст загальнолюдської освіти, спрямованої на підготовку учнів до майбутньої ефективної трудової діяльності в різноманітних соціокультурних умовах; виховання гуманності, толерантності – "загальної діяльної любові до людей" – як засіб гуманізації освіти.

Я.Коменський і Й.Песталоцці у традиційному прочитанні постають перед нами як основоположники сучасної дидактичної системи [7; 10], хоча заглиблення у їх спадщину дозволяє відкрити скарбницю ідей щодо полікультурності освіти і виховання. Великий інтерес для нас мають ідеї класиків щодо полікультурного виховання учителів початкових класів, особливо, коли йдеться про багатонаціональний регіон, яким є Закарпаття.

Теоретичний аспект дослідження проблеми розвитку змісту полікультурної складової професійної підготовки вчителів початкових класів для шкіл Закарпаття передбачає вивчення спадщини класиків педагогіки. Окрім того, потребою у створенні інтегративної програми формування полікультурного світогляду майбутніх учителів початкових класів обумовлена необхідність звернення до спадщини відомих педагогів минулого.

Загально педагогічні та методичні аспекти розвитку початкової освіти розкриваються у дослідженнях К.Авраменко, М.Богданович, В.Бондар, Н.Бібік, О.Біди, М.Вашуленко, Н.Воскресенської, П.Гусак, Д.Пащенко, О.Савченко, С.Скворцової, О.Хижної, І.Шапошнікова.

Важливими для нас у контексті проблематики статті є дослідження В.В.Бойченко [1] (розробка методичного забезпечення полікультурного виховання шляхом інтеграції природничих наук та англійської мови); І.Ю.Квасниці [4] (створення навчально-виховної системи полікультурного спрямування).

У попередніх дослідженнях нами визначено функції полікультурної освіти [5]. Серед функцій виокремлюємо полікультурне навчання, полікультурне виховання, розвиток полікультурної свідомості. Також нами розкрито сутність інноваційного підходу у формуванні полікультурного світогляду майбутніх учителів початкових класів [6].

Але про використання ідей педагогів доби Просвітництва у обґрунтуванні змісту полікультурної складової підготовки вчителів початкових класів ані в працях вказаних науковців, ані у попередніх наших дослідженнях не йшлося. Цим і обумовлена актуальність розглядуваної нами проблеми.

Мета статті полягає у обґрунтуванні змісту полікультурної складової підготовки майбутніх учителів початкових класів на основі аналізу ідей полікультурної освіти у спадщині педагогів доби Просвітництва. Для досягнення мети необхідно було виконати завдання:

1. Проаналізувати проблеми полікультурного виховання в системі поглядів Я.А. Коменського, Й. Г. Песталоцці
2. Проаналізувати можливості використання ідей видатних педагогів в сучасній школі.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив нам прийти до висновку про те, що освіта розглядалася класиками зарубіжної педагогіки Я. А. Коменським, Й.Г. Песталоцці як засіб формування багатогранного цілісного бачення світу, здатності оцінювати явища з позицій іншої людини, уміння і навичок співпраці, взаємодії.

О.М.Будня зауважує, що педагогічна спадщина Я. А.Коменського містить важливі для розуміння сутності сучасної полікультурної освіти ідеї [2]. Серед них є наступні:

- мирне співіснування і рівноправне співробітництво всіх людей, незалежно від їх національної приналежності та віросповідання, можливо за допомогою загального, універсального освіти;
- виховання підрастаючого покоління слід здійснювати на основі посилки про спільність людей відповідно до ідеалів добра і

- суспільної користі;
- найважливішою метою освіти і виховання є формування громадянина світу, який усвідомлює свою відповідальність за долю всього людства;
 - ефективним засобом формування громадянина світу виступає пансофізм як узагальнення всіх здобутих в ході розвитку цивілізації знань, дозволяє показати внесок усіх народів у розвиток цивілізації.

Джерела полікультурної освіти в педагогічній теорії І. Г. Песталоцці – соціокультурне середовище, народна культура, зміст загальної освіти – дозволяють: готувати людину до життя відповідно до його майбутнього становища у суспільстві та соціокультурних умов; забезпечити в школі умови для “розвитку сукупної сили” – всебічного розвитку закладених в кожному зростаючому людині духовних і фізичних сил; розглядати моральне виховання як засіб гуманізації відносин між людьми, що належить до різних соціальних і культурних груп [Там само].

Соціокультурне середовище – це безпосереднє оточення людини, яке повсякденно впливає на її свідомість і поведінку. Це середовище формує особистість. Головною вимогою у навчанні і вихованні людей педагог висував вимогу формування особистості відповідно до суспільних соціокультурних умов. Песталоцці виступав за освіту, яка забезпечувала б найбільшу адаптованість особистості до майбутніх умов життя, найкращу підготовленість до інтеграції в багатонаціональний соціокультурний контекст. Вчений пропонував враховувати в навчально-виховному процесі соціальне і культурне оточення, визначив значимість соціокультурного середовища у формуванні світогляду зростаючої людини, її ставленні до інших людей, у підготовці до праці. При цьому він зазначав, що сама особистість відіграє активну роль у справі свого формування, направляє, скеровує за своєю волею обставини, які діють на неї.

Завдання виховання Песталоцці визначив як оволодіння знаннями про природу, культуру суспільства і трудові процеси. Освіта, за Песталоцці, має бути доступною для всіх без винятку. Відстоюючи загальнолюдські цілі і завдання навчання і виховання, Песталоцці тим самим закликав до реалізації в школі принципів гуманності та полікультурності. Освіта, вважав він, покликана сприяти розвитку у кожної дитини всіх сил і здібностей. При цьому педагог підкреслював, що метою виховання є не просто гармонійно розвинений індивідуум, а трудівник – культурний член людської спільноти.

На думку Песталоцці, потрібно створювати умови для задоволення природного прагнення дитини до руху. Виконання найпростіших рухів, участь в іграх, особливо в походах, екскурсіях – ось той комплекс, що готує ґрунт для нормального фізичного розвитку дитячого організму [3].

Вважаємо доцільним зазначити, що серед численних внесків Я.А.Коменського у світову педагогічну практику, є книга «*Orbis Sensualium Pictus*» (“Навколишній світ у малюнках”). Книга складається з 150 статей і малюнків до них, сам автор назвав свою працю “Енциклопедією навколишнього світу” і проілюстрував її. Вона була універсальною, й допомагала не тільки вчителям, але й батькам і представляє інтерес для нашого дослідження, адже зверталися до “навколишнього світу в малюнках”, що особливо важливе для вивчення іноземних мов. Пояснювальний текст під малюнками наводився в двох синхронних стовпчиках: паралельно під текстом рідною мовою подавався переклад латиною. Таким чином, Я.А. Коменський представив нову методику навчання латинської мови, яка полегшувала цей процес. І від якої, на жаль, в наш час майже відійшли в сучасній методиці викладання іноземних мов. Книга була “відкрита” й для інших мов: паралельно з латиною з’явилися й тексти різними іноземними мовами. Пізніше цю книгу як і згаданий підхід широко використовували у вивченні іноземних мов [9].

Ідея “підготовки молоді до життя в умовах багатокультурного середовища” вперше була висунута і обґрунтована саме Я.Коменським. Вона витікала з потреб розвитку капіталістичного виробництва і зміцнення буржуазних відносин, що склалися в період переходу від феодалізму до капіталізму. У педагогічній системі великого чеського мислителя універсальна загальнолюд-

ська освіта означала передачу накопичених цивілізацією знань, культурних цінностей і життєвого досвіду новим, підростаючим поколінням. Така освіта розглядалося ним як важливий фактор прогресу суспільства, розвитку гуманних відносин у ньому на фундаменті християнської релігії.

Я.Коменський прогнозував досягнення гармонійної співпраці всіх людей на засадах взаєморозуміння і співдружності незалежно від їх національної приналежності та віросповідання. Головною передумовою вдосконалення суспільного життя він вважав об’єднання всіх народів в універсальний союз на принципах добровільності, поваги до традицій і духовних цінностей, до культури кожної нації, терпимості до різних релігій і національних звичаїв різних народів. Реалізація ідеї об’єднання всіх націй на таких принципах, перебудова світового громадського порядку в цілому, на думку педагога, була можлива тільки через загальну універсальну освіту. Коменський був переконаний в тому, що освіта розвиває і вдосконалює духовні здібності кожної людини і дозволяють їй перетворювати своє життя і життя суспільства на основі подолання негативних рис оточуючих людей соціального світу [9].

Аналіз наукового доробку Я.Коменського в контексті полікультурності дозволяє зробити висновки, що вчений розглядав освіту як спосіб розвитку закладених від природи здібностей, як засіб формування людяності, гуманності, що визначають стиль відносин з іншими людьми, соціальну поведінку людини. Виходячи з посилки про спільність людей, їх потреб та устремлень, він закликав до формування людини відповідно до ідеалів добра і суспільної користі, громадянина світу і таким чином, єдиного людства [2].

У створеній ним цілісній педагогічній концепції виховання підростаючого покоління розглядалося як передумова подальшого прогресу людства. У школі дитина опановувала певні знання, засвоювала систему культурних цінностей, набувала досвіду соціальних відносин. У його педагогічній концепції проголошені такі ідеї, що мають важливе значення для полікультурної освіти як загальної освіти народу: демократична школа, яка готує підростаюче покоління до праці, життя в суспільстві; наближення знань до потреб суспільства; моральне виховання на засадах гуманізму. Коменський був переконаний, що у всіх народів Землі повинні бути рівні можливості для організації освіти та виховання молоді. Просвітництво й наука в рівній мірі повинні служити всім людям, незалежно від їх національної, станової, релігійної та расової приналежності.

Надзвичайно цінним для нас є той факт, що ключовою фігурою педагогічної системи Я.Коменського є вчитель. Реалізація полікультурної освіти актуалізує необхідність підготовки вчителя як посередника між культурами різних народів, організатора міжкультурної комунікації. Тому значну увагу педагог приділяв ролі вчителя в реалізації змісту універсальної освіти як складової частини формування гармонійно розвиненої особистості. Він вважав, що для загальнолюдської освіти необхідні універсальні вчителі, які зуміли б наставляти всіх людей всього, що сприяє вдосконаленню людської природи.

Я.Коменський вважав, що універсальна освіта повинна включати наступні взаємопов’язані компоненти: вивчення рідної мови, культурної спадщини свого народу як умова самоідентифікації дитини як представника тієї чи іншої національної культури; вивчення мов і культур сусідніх народів як засіб для діалогу з етнокультурним оточенням; оволодіння універсальним культурною мовою свого часу (латинською, грецькою, єврейською) для залучення зростаючої особистості в цивілізаційні процеси, що ґрунтуються на національних і загальнолюдських цінностях. Тим самим мислитель показав, що в системі універсальної освіти провідна роль належить мовам – носіям культури. Універсальну освіту включало в себе, перш за все, оволодіння рідною мовою. Знання мов інших народів забезпечувало інший напрямок змісту універсальної освіти і прилучення учнів до мов і культур інших народів. Володіння мовою міжнародного спілкування розширювало освітні, наукові та культурні перспективи особистості, залучало до культурних, наукових і технічних світових досягнень [2].

Отже аналіз праць класиків зарубіжної педагогіки доби Просвітництва дозволив виявити, що національні цінності видатні пе-

дагоги минулого – Я.А.Коменський, Й.Г.Песталоцці – розглядали в тісному зв'язку з загальнолюдськими. Такі поняття, як свобода, гуманність, демократизм, терпимість були для них цінностями як національного, так і загальнолюдського значення. Висловлені класиками зарубіжної педагогіки ідеї єдності людства, плюралізму культур як багатства світу, забезпечення взаємодопомоги та взаєморозуміння народів різних культур мають у сучасному світі велике значення.

Варто відмітити, що епоху Просвітництва відносять до періоду монологічної форми осмислення світу культури, основу якої складав культурний націоналізм. Її наочно демонструє історія європейської освіти, яка в своїх початкових формах була монокультурною. Секуляризація освіти в епоху Просвітництва не відмінила монокультурної стратегії, лише змінила її спрямованість – освіта почала розглядатись як залучення до європейської культури, інші культури кваліфікувалися як відсталі. Пізніше європейська просвітницька монокультурна модель освіти набуває, в певному значенні, статусу універсальної [8].

З огляду на це, стає більш зрозумілими "планетарні" (виділено нами – Д.М.) ідеї науковців доби Просвітництва. Але попри все, вони містять те "добре і вічне", яке приходить до нас, іноді і через великі людські жертви.

Найбільш значимими для розробки проблеми нашого дослідження є наступні положення:

1. Полікультурність – феномен цивілізаційного виміру; вирішення проблем полікультурності лежить у площині гуманістичної парадигми (за Я.А.Коменським), яка проголошує базовими

цінностями демократизм, плюралізм, толерантність. Це передбачає чітку орієнтацію у підготовці вчителів початкових класів на виховання студентів у душі культури світу, терпимості, міжнародного гуманізму.

2. Реалізація завдань формування полікультурної свідомості лежить в площині організації соціокультурного середовища (за Й.Г.Песталоцці), освіти і виховання, що передбачає створення у навчальному закладі умов, сприятливих для інтеграції особистостей студентів в культури народів світу; розвиток умінь та навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур.
3. Зміст програми полікультурного виховання вчителів початкових класів повинен бути орієнтованим на вивчення культури, традицій, звичаїв, історико-культурної спадщини різних культур через ознайомлення з окремими питаннями етнопсихології, етнопедагогіки та у процесі вивчення мов (рідної та іноземних).
4. Організаційні форми і методи полікультурного виховання, зокрема вчителів початкових класів для багатонаціонального регіону мають мати діалогічну спрямованість.
5. Розвиток особистісних якостей вчителя початкових класів шляхом формування системи полікультурних цінностей як у процесі навчання, так і у позааудиторній діяльності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом ідеї полікультурності у спадщині педагогів Доби Нового часу та вивченням можливостей їх використання у формуванні системи полікультурних цінностей майбутніх учителів початкових класів для шкіл багатонаціонального регіону.

Література та джерела

1. Бойченко В.В. Полікультурне виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи: дис. канд.пед.наук: 13.00.07 /Бойченко Валентина Василівна. – Уманський держ. педагогічний ун-т ім.Павла Тичини. – Умань, 2006. – 202с.
2. Будняк О.Н. Идеи поликультурного образования в классической зарубежной педагогике: дис. ...к. пед.н.: 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования: / Ольга Николаевна Будняк. – Пятигорск: Пятигорский государственный лингвистический университет, 2006. – 180с [Электронный ресурс]. – Режим доступа: < www.dissercat.com/.../idei-polikulturnogo-obrazovaniya-v-klassicheskoi-zarubezhnoi-pedagogike> – Загол. з екр. – Мова рос.
3. Идея гармонийного виховання Песталоцці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-20942.html>. – Загол. з екр. – Мова укр.
4. Квасниця І.Ю. Розвиток педагогічних ідей полікультурного виховання в системі початкової освіти України: проблеми, завдання і шляхи вирішення. / І.Ю.Квасниця. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: < www.spadshina.com/ua/publications/89.html >. – Загол. з екр. – Мова укр.
5. Демчак М. Полікультурна освіта у змісті підготовки вчителя для початкових шкіл Закарпаття/ Маріанна Демчак //Вісник Луганського національного університету ім. Т.Шевченка (педагогічні науки). – 2012. – №19(254). – С.114-123
6. Демчак М. Інноваційний підхід у формуванні полікультурного світогляду майбутніх учителів початкових класів/ Маріанна Демчак. //36. Наукових праць "Педагогічні інновації у фаховій освіті" – 2013. – Вип 4. – С.300-312
7. Левківський М.В. Історія педагогіки. Підручник/Михайло Васильович Левківський. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
8. Методологічні підходи до означення суті, змісту та основних напрямів полікультурної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?q=http://www.ronl.ru/referaty/pedagogika/169217/>. – Загол з екр.– Мова укр.
9. Педагогічна система Яна Амоса Коменського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?q=http://studentam.net.ua/content/view/>. – Загол. з екр. – Мова укр.
10. Сисоева С. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник/ Світлана Сисоева, Ірина Соколова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 308с.
11. Сторчак Н.А. Забезпечення полікультурності та багатоетнічності як складова сутності сучасної української держави/Н.А.Сторчак //Збірка матеріалів обласної науково-практичної конференції "Полікультурність та багатоетнічність у вітчизняній історії: інноваційні підходи до реалізації змісту історичної освіти". – Миколаїв, 2011. – С. 214-217
12. Улюкаєва І. Він випередив свій час /Ірина Улюкаєва.// Дошкільне виховання – 2012. – №3. – с.4-7

Актуальність розглядаємої в статті проблеми обумовлена потребою в обґрунтуванні змісту інтегративної (на основі інтегративних зв'язків між предметами психолого-педагогічного та філологічного циклів) програми формування полікультурної складової професійної підготовки вчителя початкових класів. В статті розглядається можливість використання ідей полікультурності педагогів епохи Просвітництва в практиці полікультурного виховання вчителів початкових класів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом ідей полікультурності в спадщині педагогів епохи Нового часу.

Ключові слова: ідеї полікультурності, педагоги епохи Просвітництва, підготовка вчителя початкових класів.

The topicality of the problem, which is taken into consideration in the article, is conditioned by the necessity for justification of the content of integrative (based on integrative relationships between objects of psychological pedagogical and philological cycles) formation program of multicultural component in the training of primary school teacher. The opportunity of the use of the Enlightenment Age educators' ideas of multiculturalism in the practice of multicultural education of primary school teachers is examined in the article. Prospects for future research are related to the analysis of the ideas of multiculturalism in the teachers' heritage of the Period of the New Age.

Key words: the idea of multiculturalism, the educators of the Enlightenment Age, training of primary school teacher.